

DOI: 10.31866/2617-7943.2.1.2019.172519

УДК 7.04(477.82)(091)

ПРО ПОНЯТТЯ «ВОЛИНСЬКА ІКОНОПИСНА ШКОЛА»**Тетяна Березнюк***Аспірант; e-mail: tetiana.berezniuk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1032-8291**Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна***Анотація**

Мета роботи. Обґрунтувати особливості волинської іконописної школи. На основі отриманих результатів, виділити волинську школу іконопису із загальнономистецького іконописного руху Західної України XVI–XVIII століття. **Методологія дослідження.** Під час дослідження було використано метод аналізу та синтезу. На основі аналізу стилістичних особливостей пам'яток сакрального мистецтва України, виділено локальні особливості волинських ікон. Метод синтезу дозволив розглянути волинську іконописну школу у її цілісності й обґрунтувати її значення та роль у сучасному культурному просторі загалом. **Наукова новизна** результатів полягає у розкритті локальних особливостей волинської іконописної школи на основі аналізу стилістичних особливостей пам'яток сакрального мистецтва інших регіонів України. У роботі встановлено хронологічні межі, протягом яких відбувалося становлення волинської іконописної школи. Проаналізовано чинники географічного розташування регіону та їх впливи на формування іконописання на Волині. Зроблено спробу обґрунтувати поняття «волинська іконописна школа». **Висновки.** З'ясовано, що «волинська школа іконопису» протягом свого становлення та розвитку сформувала цілий ряд особливостей та якостей (стилістичних, художніх, техніко-технологічних), що втілилися у надзвичайно багату та різноманітну мистецьку та культурну спадщину регіону.

Ключові слова: волинська ікона; іконопис; школа волинського іконопису

Вступ

На сучасному етапі історичного розвитку у мистецькому і культурному житті України одну з яскравих і самобутніх сторінок займає волинська іконописна школа, що має багатовікову історію свого виникнення, розвитку та утвердження. Оскільки дослідження волинського іконопису розпочалося лише з середини XX століття й активізувалося в період незалежності України, то значна частина виділеної та зібраної інформації залишається не чітко окресленою та обґрунтованою. Волинський іконопис є об'єктом підвищеної уваги не лише українських, а й закордонних дослідників, адже він репрезентує художню культуру Волині XVI–XVIII століття і представляє національну скарбницю українського іконопису. Саме тому виникає необхідність обґрунтувати її специфічні ознаки й виділити із загальнономистецького іконописного руху Західної України XVI–XVIII століття.

Крім того у науковій сфері немає чітко окресленого поняття «волинська школа іконопису», що робить неможливим її належне дослідження і розуміння, як окремого самобутнього мистецького явища України. Що ж таке «волинський іконопис»? Які характерні риси та особливості цього явища створюють підґрунтя для досліджень та зацікавленості не лише науковців, але і мистецтвознавців-любителів? Чи можна розглядати й вивчати його з точки зору мистецтвознавства, чи явище «волинський іконопис» є лише проявом народного релігійного мислення? З'ясувати такі важливі питання, узагальнити результати даних досліджень з досвідом попередників і усвідомити значення та роль іконографічного мистецтва Волині в мистецькому житті України є основним завданням даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження

Авторство перших публікацій у 1960-1970 роках, а також здійснення наукових експедицій по дослідженню пам'яток сакрального мистецтва Волині належить доктору мистецтвознавства і публікатору низки статей і монографій з історії українського мистецтва П. Жолтовському (1983). У своїх дослідженнях він торкався різних явищ мистецької культури і пам'яток, пов'язаних з Волинським регіоном. Дослідженням і вивченням іконописних пам'яток та виділенням ренесансних традицій у творчості волинських митців, зокрема Йова Конзелевича займався львівський вчений Б. Возницький (1964). Упродовж двох останніх десятиріч найбільший внесок зробив В. Александрович. Зокрема він зосереджує увагу над питанням дослідження та реставрації волинських пам'яток, виділяє їх характерні ознаки та специфічні якості. У другій половині 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст. важливою тенденцією у розвитку української історіографії, в т. ч. – вивчення сакрального мистецтва, стала значна активізація регіональних досліджень, започаткованих ще у 20–30-х роках минулого століття М. Грушевським, С. Таранушенком, М. Біляшівським, Д. Щербаківським. Пам'ятки сакрального мистецтва викликають великий інтерес дослідників – музеєзнавців, істориків, мистецтвознавців, реставраторів. Вузька тематична спрямованість цих досліджень засвідчила зростання інтересу до проблеми дослідження фондкових збірок музеїв і окремих пам'яток у їх складі. Сучасні дослідники – Л. Міляєва, Т. Єлісеєва (2007), Є. Ковальчук та В. Александрович (2008) зробили значний внесок у вивчення, дослідження та систематизацію творів волинської іконописної школи. Зокрема результатом їх діяльності стала книга-альбом «Музей волинської ікони», що репрезентує колорит, канонічну традиційність та композиційну довершеність релігійного живопису західноукраїнської традиції. Проте питання своєрідності та специфіки стилістичних ознак розглядав ще у 1991 р. мистецтвознавець О. Сидор (1991). Досліджуючи й вивчаючи ікони одного з мистецьких осередків Волині, він звернув увагу на групування подібних за колористичною гамою та стилістичними особливостями ікон навколо одного центру. Саме він висловив думку про існування у Михнівському монастирі у ХVІІ–ХVІІІ ст. іконописної майстерні. Впевнена рука, яскрава колористична гама, стилістичні та технічні особливості вказують на виконання цих ікон в одному осередку групою малярів, які мали

характерні індивідуальні риси. Це є свідченням і підтвердженням того, що на території Волині існували професійні іконописні осередки. Отже, на основі аналізу попередніх і сучасних досліджень стосовно даної проблеми було розв'язано такі основні питання:

- обґрунтовано основні стилістичні особливості волинського іконопису;
- досліджено методи творчості та описано техніку іконописання даних пам'яток сакрального мистецтва;
- зроблено і проведено чітку типологію іконографічного мистецтва Волині.

Проте для розуміння, подальшого вивчення і дослідження пам'яток даного регіону потрібно чітко визначити особливості, локальні характеристики, а також встановити хронологічні межі, що визначають і характеризують «волинську школу іконопису». Тому, відповідно, завданням даної статті є:

- встановити хронологічні межі, протягом яких відбувалося становлення волинської іконописної школи;
- виділити локальні характеристики, що створюють її особливість, відмінність даного мистецького явища в порівнянні їх з іншими регіонами Західної України, що зумовлює виділення даного мистецького явища із загальновідомих відомостей;
- прослідкувати дію важливих чинників географічного розташування регіону та впливів сусідніх держав, що сформувало оригінальність і особливість Волинської іконописної школи.

Для початку прослідкуємо і встановимо хронологічні межі явища «іконописання на Волині». Як відомо, волинські іконописні традиції беруть свій початок розвитку ще з так званої «епохи пізнього середньовіччя», тобто середини XIV – початку XV століття. Про це свідчать нещодавно віднайдені ікони східно-візантійського типу на території Волині. Це ікони типу Матері Одигітрії – Дорогобузька і Луцька.

Рис.1. Ікона Матері Одигітрії
(Дорогобузька)

Рис.2. Ікона Матері Одигітрії
(Луцька)

Схарактеризувавши стилістичні особливості написання ікон, дослідник Д. Степовик відносить їх до однієї іконописної школи. Проте, оскільки цей період представлений невеликою кількістю пам'яток, ми не можемо говорити про існування в тогочасному суспільстві конкретної іконописної школи, а лише підтвердити й прослідкувати архаїчність походження традицій Волинського іконописання.

Наступний період в розвитку волинського іконопису, як мистецького явища – це XVI–XVII століття. Цю епоху в іконописанні заведено називати «періодом зламу традицій». Адже з одного боку в іконописанні прослідковується прагнення до наслідування величної узагальненої класичної форми, з другого – схильність до вільної індивідуальної стилістики у трактуванні іконографічних сюжетів. Саме від індивідуальності та творчого підходу майстра ікони набувають локального забарвлення, що і дає змогу виділити особливості тої чи іншої іконописної школи. Оскільки іконографічна спадщина Волині найповніше і найяскравіше представляє цей період, що нараховує понад 600 пам'яток іконографії й надалі стане основним предметом дослідження даної статті. Звичайно не можна пропустити утвердження у волинській іконі XVIII століття яскраво виражених ренесансних традицій, проте, оскільки носіями цих нових західноєвропейських традицій є іконописці польського походження, то ми не можемо говорити про зразки їх творчості, як локальні й характерні для Волині загалом. Отже, на основі проаналізованого ми можемо дійти до висновку, що існування волинських іконописних осередків має чіткі хронологічні межі й припадає саме на XVI–XVII століття. А тому необхідною умовою даного дослідження стає вивчення та детальний розгляд соціально-політичних умов тодішнього Волинського регіону. Як відомо, у XVI столітті Польща посилила вплив на Західний регіон, який складався з чотирьох центрів: Волинь, Галичина, Закарпаття і Буковина. «Львів був своєрідним форпостом культурного впливу Заходу на український іконопис та декоративно-прикладне мистецтво в цілому» (Олійник, 2014). Львів не зберігав свою консервативність, а навпаки, піддавався розростанню ренесансних традицій і разом з цим поширював нові впливи на всю Галичину. М. Олійник так характеризує цей період: «На початку XVII ст. мистецтво попередньої епохи вже не задовільняло тогочасну культурно-релігійну свідомість українців. Тому занепадають перемиський та самбірський іконописні осередки, які довго трималися на поствізантійських позиціях» (Познікін, 2010). Віддаленість Волині, а саме Волинського Полісся від центру, дозволяє вистояти цей період перетворень і разом з тим зберегти цілу низку локальних особливостей. Разом з цим Волинський іконопис продовжує зберігати риси східної іконописної традиції аж до XVII століття, свідченням цього є ікона «Спаса Вседержителя» (кінець XVII століття, Ковельщина), що виділяє Волинську іконописну школу серед інших та створює значні відмінності у техніці виконання та стилістичних особливостях з іншими західноукраїнськими іконописними осередками даного періоду. Отже, першою локальною характеристикою волинської іконописної школи є її консервативність, тобто стійкий зв'язок з канонами Східної Візантії й наслідування її традицій.

Якщо проаналізувати стилістичні особливості волинських ікон середньовічної епохи – ікона Матері Божої з Дорогобужа та Луцька, які виділяє Д. Степовик

(виразна об'ємність постаті та її видовженість; похилість плечей та уміле поєднання тональних переходів у межах одного кольору з тонкими, наче графічними лініями та штрихами; розвинене декоративне відчуття майстра), то без сумніву стає зрозуміло, що такі локальні особливості прослідковуються і в іконографічних пам'ятках XVI–XVII століття (ікона Спаса Вседержителя).

Рис.3. Ікона Спаса Вседержителя
(XVII століття)

Ці ікони обох епох є свідченням синтезу візерцевого візантійського елемента з місцевою релігійною мистецькою культурою. Тобто наступною локальною характеристикою є використання виразної об'ємності постаті, видовженості, похилості плечей, використання графічних ліній та штрихів. Якщо схарактеризувати інші зразки іконопису Волині, то можна виділити ще одну характерну рису – «монументальність» і внутрішню силу образів, тобто зосередження на погляді, рисах обличчя. «Волинські майстри писали ікони традиційно темперними фарбами по крейдяно-клеєвих ґрунтах (левкас) на соснових чи липових дошках і ця традиція прослідковується аж до кінця XVII століття. Якщо львівські майстри у цей період використовують олійні фарби, то на Волині темперні посідають перше місце.

Висновки

Отже, підсумуємо, що «волинська іконописна школа» протягом свого розвитку та становлення сформувала цілий ряд особливостей та якостей (стилістичних, художніх, техніко-технологічних структурних елементів та засобів побудови авторського живопису), що втілювалося у надзвичайно багату та різноманітну мистецьку та культурну спадщину цього регіону. Саме ці якості є поштовхом до необхідності виділення її із загального іконописного процесу Західної України XVI–XVIII століття. **Волинська іконописна школа** – це самобутнє мистецьке явище християнсько-зображального мистецтва Західної України XVI–XVII століття, характерними рисами якого є довготривале збереження архаїчних рис східно-візантійського іконопису (монументальності, зворотної перспективи, строгої

канонічності), а також присутності специфічних локальних характеристик (об'ємності постаті, видовженості, похилості плечей, використання графічних ліній та штрихів), що підкреслює її самотність і самостійність у формуванні, а також розкриває основні іконописні традиції Волинського регіону. **Перспективи подальших досліджень.** Волинський іконопис, як мистецьке явище відносно мало досліджене. На нашу думку, дана стаття може стати підґрунтям для подальших наукових та мистецтвознавчих пошуків.

Список посилань

- Александрович, В. (2008). Волинська середньовічна іконографія намісного образу Спаса. В *Волинська ікона: дослідження та реставрація : матеріали XV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 25–26 вересня 2008 року* (Вип. 15, с. 18-31). Луцьк.
- Возницький, Б. (1964). Іов Кондзелевич. В *Історія українського мистецтва*. (Т. 3, с. 197). Київ.
- Елісеєва, Т. (2007). Образ Святого Онуфрія у волинському іконописі XVIII століття. В *Волинська ікона: дослідження та реставрація : матеріали XIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29–30 жовтня 2007 року* (с. 72-77). Луцьк.
- Жолтовський, П. (1983). *Художнє життя на Україні в XVI–XVIII століття*. Київ: Наукова думка.
- Лощицкий, Э. (2012). Украинская иконопись в XVI веке. *Стихи.ру*. Взято из <http://proza.ru/2012/08/11/419>.
- Музей Волинської ікони в Луцьку: Путівник*. (2003). Луцьк: Медіа.
- Обухович, Л. (1995). До питання атрибуції ікони «Іоаким і Анна» зі збірки Волинського краєзнавчого музею. В *Волинська ікона: дослідження та реставрація : матеріали другої міжнародної конференції, м. Луцьк, 29 листопада – 1 грудня 1995 року* (с. 13). Луцьк.
- Олійник, М. (2014). Огляд історії українського іконопису. *РІСУ - Релігійно-інформаційна служба України*. Взято з https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/kaleido_digest/53347.
- Познікін, А. (2010). Особливості дослідження, атрибуції, наукової інвентаризації та зберігання волинського іконопису. В *Волинська ікона: дослідження та реставрація : матеріали XVII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 21–22 жовтня 2010 року* (Вип. 17, с. 88-94). Луцьк.
- Сидор, О. (1988). Волинське малярство XVII–XVIII століть. *Образотворче мистецтво*, 2, с. 20.
- Сидор, О. (1991). Забута школа малярства. *Волинь*, 1, 26-27.

References

- Aleksandrovych, V. (2008). Volynska serednovichna ikonohrafiia namisnoho obrazu Spasa [Volyn medieval iconography in the lying image of the Savior]. In *Volynska ikona: doslidzhennia ta restavratsiia : materialy XV mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, m. Lutsk, 25–26 veresnia 2008 roku* [Volyn Icon: Research and Restoration: Materials of

- the XV International Scientific Conference, Lutsk, September 25–26, 2008] (Issue 15, pp. 18-31). Lutsk [in Ukrainian].
- Loshchitkii, E. (2012). Ukrainskaia ikonopis v XVI veke [Ukrainian iconography in the XVI century]. *Stihi.ru*. Retrieved from <http://proza.ru/2012/08/11/419> [in Russian].
- Muzei Volynskoi ikony v Lutsku: Putivnyk [Museum of the Volyn Icon in Lutsk: A Guidebook]. (2003). Lutsk: Media [in Ukrainian].
- Obukhovych, L. (1995). Do pytannia atrybutsii ikony "Ioakym i Anna" zi zbirkky Volynskoho kraieznavchoho muzeiu [On the issue of attribution of the icon "Joachim and Anna" from the collection of the Volyn Museum of Local Lore]. In *Volynska ikona: doslidzhennia ta restavratsiia : materialy druhoi mizhnarodnoi konferentsii, m. Lutsk, 29 lystopada – 1 hrudnia 1995 roku* [Volyn Icon: Research and Restoration: materials of the second international conference, Lutsk, November 29 – December 1, 1995] (p. 13). Lutsk [in Ukrainian].
- Oliinyk, M. (2014). Ohliad istorii ukrainskoho ikonopysu [An overview of the history of Ukrainian icon painting]. *RISU - Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Retrieved from https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/kaleido_digest/53347 [in Ukrainian].
- Poznikin, A. (2010). Osoblyvosti doslidzhennia, atrybutsii, naukovoï inventaryzatsii ta zberihannia volynskoho ikonopysu [Features of research, attribution, scientific inventory and storage of Volyn iconography]. In *Volynska ikona: doslidzhennia ta restavratsiia : materialy XVII mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, m. Lutsk, 21–22 zhovtnia 2010 roku* [Volyn Icon: Research and Restoration: Materials of the XVIII International Scientific Conference, Lutsk, October 21–22, 2010] (Issue. 17, pp. 88-94). Lutsk [in Ukrainian].
- Sydor, O. (1988). Volynske maliarstvo XVII–XVIII stolit [Volyn paintings of the XVII–XVIII centuries]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2, 20 [in Ukrainian].
- Sydor, O. (1991). Zabuta shkola maliarstva [Forgotten School of Painting]. *Volyn*, 1, 26-27 [in Ukrainian].
- Voznytskyi, B. (1964). Iov Kondzelevych. In *Istoriia ukrainskoho mystetstva* [History of Ukrainian art] (Vol. 3, p. 197). Kyiv [in Ukrainian].
- Yelisieieva, T. (2007). Obraz Sviatoho Onufriia u volynskomu ikonopysi XVIII sttolittia [The image of Saint Onuphrius in Volyn iconography of the 18th century]. In *Volynska ikona: doslidzhennia ta restavratsiia : materialy XIV mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, m. Lutsk, 29–30 zhovtnia 2007 roku* [Volyn Icon: Research and Restoration: Materials of the XIV International Scientific Conference, Lutsk, October 29–30, 2007] (pp. 72-77). Lutsk [in Ukrainian].
- Zholtovskyi, P. (1983). *Khudozhnie zhyttia na Ukraini v XVI–XVIII stolittia* [Artistic life in Ukraine in the seventeenth and eighteenth centuries]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

ABOUT THE CONCEPT OF "VOLYN ICON PAINTING SCHOOL"

Tetiana Berezniuk

Postgraduate student; e-mail: tetiana.berezniuk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1032-8291
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the research is to substantiate the features of Volyn icon painting School, to highlight the Volyn School of icon painting from the general iconographic movement of Western Ukraine in the 16th – 18th centuries on the basis of the obtained results. **The methodology of the research.** Methods of analysis and synthesis were used in the process of research. The local features of Volyn icons that are based on the analysis of stylistic monuments features of Ukrainian sacred art were defined. Method of synthesis allowed to explore the Volyn icon painting school in its integrity and to substantiate its value and role in contemporary space of culture. **Novelty of the research** lies in the disclosure of local features of Volyn icon painting School based on the analysis of stylistic peculiarities of monuments of other regions of Ukraine. The chronological boundaries of incipience of Volyn icon painting School were defined in the research. The factors of region's geographic location and their effect on iconography formation in Volyn region were analyzed. It was made an attempt to substantiate the definition of "Volyn School of iconography". **Conclusions.** It was found out that throughout the incipience and development Volyn School of iconography formed the set of features and qualities (stylistic, artistic and technological) expressed in extremely rich and diverse artistic and cultural heritage of the region.

Keywords: Volyn icon; iconography; Volyn School of iconography

57

О ПОНЯТИИ «ВОЛЫНСКАЯ ИКОНОПИСНАЯ ШКОЛА»

Татьяна Березнюк

Аспирант; e-mail: tetiana.berezniuk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1032-8291
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Аннотация

Цель работы. Обосновать особенности волынской иконописной школы. На основе полученных результатов, выделить волынскую школу иконописи с общехудожественного иконописного движения Западной Украины XVI–XVIII века. **Методология исследования.** В ходе исследования был использован метод анализа и синтеза. На основе анализа стилистических особенностей памятников сакрального искусства Украины, выделено локальные особенности волынских икон. Метод синтеза позволил рассмотреть волынскую иконописную школу в её целостности и обосновать её значение и роль в современном культурном пространстве в целом. **Научная новизна** заключается в раскрытии локальных особенностей волынской иконописной школы на основе анализа стилистических особенностей памятников сакрального искусства других регионов Украины. В работе установлены хронологические рамки, во время которых происходило становление волынской

иконописной школы. Проанализированы факторы географического расположения региона и его влияния на формирование иконописания на Волыни. Сделана попытка обосновать понятие «волынская школа иконописи». **Выводы.** Выяснено, что «волынская школа иконописи» на протяжении своего становления и развития сформировала целый ряд особенностей и качеств (стилистических, художественных, технико-технологических), выразившихся в чрезвычайно богатое и разнообразное художественное и культурное наследие региона.

Ключевые слова: волынская икона; иконопись; школа волынской иконописи

